

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1961

*Tradition och nutid. Grenljusstöpnig i Bollnässtugan julen 1960.
Elin Karlsson, som i snart trettio år stöpt ljus på Skansen,
lär ut konsten till Stockholms Lucia, Ingrid Engström.
Foto Stockholms-Tidningen, Sven Braf.*

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

*Omslagsbilden återger ett utsnitt ur en oljemålning
från 1600-talets slut av Bernardus van Schendel
visande stjärngossar på besök i ett borgerligt holländskt hem.
Se Albert Eskeröds uppsats Stjärngossar i denna årsbok.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1961

nolikhet erhållit resebesticket som gåva på den enda stora högtidsdag han fick uppleva, nämligen dopdagen.

Det förgyllda besticket har troligen ställts samman och fodralet beställts för att överlämnas som faddergåva till barnet av gudmodern, grevinnan Hamilton, eller någon av de övriga faddrarna. Den vanliga faddergåvan var vid denna tid en silversked, men i högborgerliga kretsar finns exempel på att en sådan kunde bestå av sked, kniv och gaffel. Detta bestick är ju ytterligare utökat och dessutom helförgyllt och det enda prov museet äger på en faddergåva från högadlig miljö.

VINKANNAN FRÅN ALMESÅKRA

av Kersti Holmquist

Till de protestantiska nattvardskärlen hör vinkannen. Ur den hålles vinet i nattvardskalken, som sedan går runt till deltagarna i nattvardsgången. Annorlunda är det i andra kristna trossamfund. I den romersk-katolska kyrkan undfår endast prästen nattvardsvinet, och detta blandas med vatten. Där användes i allmänhet i nyare tid två likadana mindre kannor stående på ett fat, den ena för vin och den andra för vatten. Prästen häller vinet och vattnet från de båda kannorna i nattvardskalken. Vattnet och fatet användes även för vissa handtvagningsceremonier. Inom den grekisk-katolska kyrkan nyttjas inga vinkannor vid nattvarden, utan vinet slås före ceremonien upp i mindre skålar, från vilka sedan vinet hålles i kalken.

Den protestantiska vinkannen har således kommit att bli särskilt stor och monumental. Oftast har den utförts i silver. Ibland ingår den i ett enhetligt garnityr tillsammans med övriga nattvardskärl — kalk, paten och oblatask. Ett exempel härpå är

stockholmsguldsmeden Gustaf Stafhells nattvardskärl från 1736 och 1737 tillhörande Riddarholmskyrkan. Ibland användes som vinkanna en ursprungligen profan kanna, exempelvis en dryckes- eller kaffekanna, som skänkts till kyrkan. Den vackra chokladkannen från 1719 i Ingarö kyrka är ett sådant exempel. I allmänhet har den dock ensam beställts av församlingen vid råd och lägenhet eller då pengar skänkts för detta ändamål.

Almesåkra kyrka i Småland fick 1731 en vinkanna av delvis förgyllt silver. Hur det gick till får vi veta av en kartuschinramad originalinskriftion på kannans liv: *Sahl: högwälborne fru Catharina Silfwerhielm har wid sin dödztima skiänkt denne kanna till Almsäckers kyrckia, då hon uppå des sätesgård Fredrichsdahl uti Herranom sahl: afsomnade dn 12 aprilis åhr 1731.* Givarinnan, fru Catharina Silfverhielm — hon begagnar enligt tidens sed sitt flicknamn — var född omkring 1637 och hade varit gift med översten och kommandanten i Halmstad, Fabian von Vietinghoff till Nordanskog och Fredriksdal i Småland. Han hade emellertid dött omkring 1693, och det är som änka och över nittioårig hon 1731 vid sin död testamenterar pengar till en vinkanna — så torde texten böra tolkas — åt sockenkyrkan, dit hon för övrigt även skänkt altartavla och predikstol. Man kan inte ha dröjt med att förverkliga hennes sista vilja, ty kannan tillverkades redan samma år. Varför den beställdes eller inköptes av guldsmeden Conrad Gadd i den relativt avlägsna staden Kristianstad, har icke kunnat utrönas, men det var i varje fall ett gott val.

Silversmidet i Kristianstad stod på en hög nivå och utvecklade dessutom vissa särdrag. Därtill kommer att det inte finns något svenskt silversmide — med undantag av lappsilver och allmogesilver — som så ofta visar provinsiella och retarderade drag som just kyrksilvret. Det sammanhänger givetvis med dess sakrala karaktär och med beställarnas bundenhet vid äldre förebilder. Vinkannen från Almesåkra är således av flera samverkande orsaker ett gott exempel på hur en provisiell utvecklingskedja inom silversmidet kan löpa.

Vinkannen är 25,7 cm hög och har en utpräglad konisk form med utskjutande snås. Runt botten löper en profilerad fotkant, och det likaledes profilerade locket fortsätter ut i en snibb över

PS normal

Index

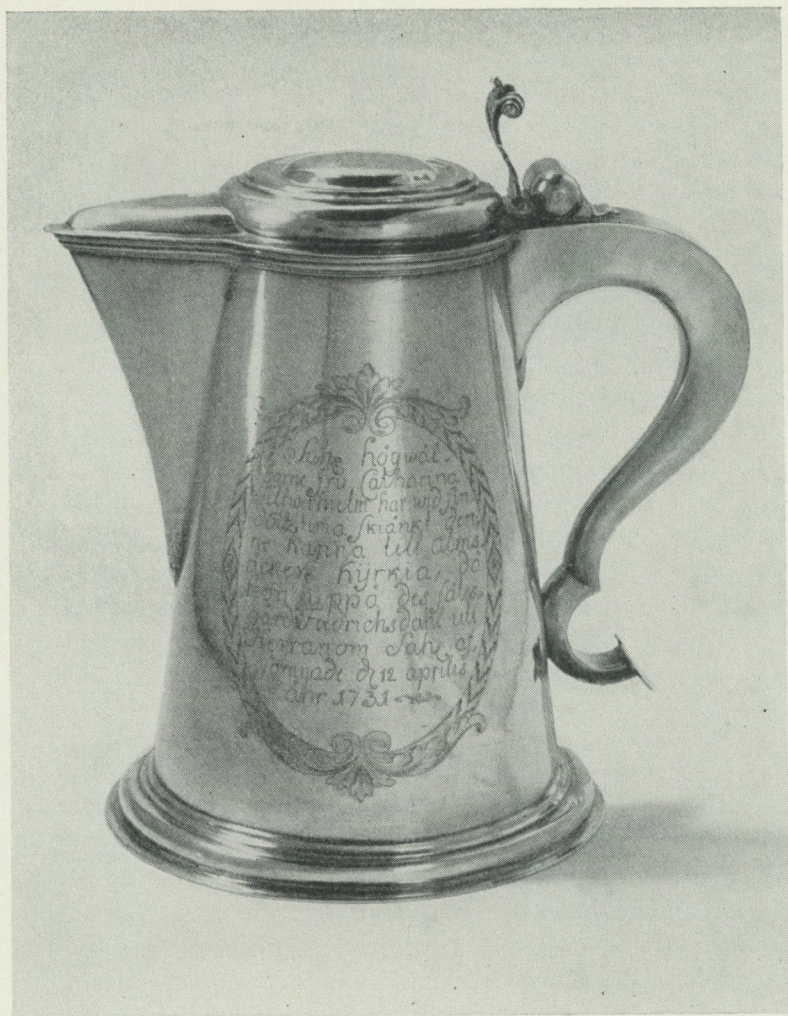
001004

1961

Index	001004
Nr	1961
Avser	Vinkannan från Almesåkra

+181
+182

Vinkanna av delvis förgyllt silver från Almesåkra kyrka i Småland, tillverkad av guldsmeden Conrad Gadd i Kristianstad år 1731. Skänkt till kyrkan samma år av Catharina Silfverhielm, gift von Vietinghoff, på Fredriksdal.

snåsens mynning. Det är således en mycket enkel och slät kanna, och dess stora kvalitet ligger i de fina linjerna och de goda proportionerna. Det ligger nära till hands att betrakta den som en sen utlöpare av de mycket smala koniska skänkkannor, som i begränsad utsträckning tillverkades vid sidan av cylindriska och päronformade kannor under 1600-talets senare hälft. De har utförts i såväl silver som tenn, i det senare fallet har de ofta använts som målkärl. Om man granskar kristianstadsmaterialet, kommer man emellertid till en annan slutsats.

Det första kända ledet i kedjan är en vinkanna i Brösarps kyrka i östra Skåne. Den är tillverkad av kristianstadsguldsmeden Conrad Kampf och skänktes till kyrkan 1703. Det är en tämligen föråldrad kannform, som guldsmeden här har arbetat i, en kraftig cylindrisk kanna med profilerad fot och lock och utskjutande täckt snås. Texten, som täcker ena sidan, är omramad av en graverad lagerkrans. Kannor av denna typ förekommer t. o. m. i tenn redan på 1650-talet, och tennformerna är alltid retarderade i förhållande till silvret. Nästa led är en vinkanna, som tillverkats av samme guldsmed för Östra Broby kyrka i Göinge. Här ser man redan den begynnande konformen och en viss slankhet i linjerna vid jämförelse med den tidigare kannan. En nyhet är den senbarocka maskaronen på snåsen och de våglinjeornerade banden runt livet. Conrad Kampf har gjort en liknande kanna till Åhus kyrka år 1709. Vinkannen från Almesåkra slutligen är det sista ledet i kedjan. Här är den koniska formen fullt utvecklad, och snåsen har fått en längre profil, men handtag, lock, fotkant och t. o. m. tumgreppet leder omisskännligen tillbaka till brösarpskannen.

Den päronformade vinkannen är under 1600-talets senare hälft och under 1700-talet mycket vanligare än vinkannor av annan form. I Småland torde vinkannen i Almesåkra stått tämligen ensam i sitt slag bland landskapets alla päronformade vinkannor. Det är möjligt, att denna särställning — givetvis i kombination med en tendens i tiden att förakta äldre ting — dikterat de hårda orden om den i ett protokoll hållet vid extra kyrkostämma med Almesåkra församling den 27 mars 1870: "Då kommunionkannen icke ansetts ha det värde, att den kunnat som antiqvitét inlösas,

beslutades, att den skulle erbjudas Kong. Myntet och försäljas till det pris, som motsvarar silvervärdet." I kyrkans räkenskaper för samma år står under rubriken Extraordinarie inkomster: "Försålt en kommunionkanna och en brudkrona av silver" för 232 riksdaler silvermynt, varav 100 riksdaler för brudkronan. Sannolikt såldes den direkt till någon privatperson, eftersom myntverkets arkiv inte har några uppgifter om kannan. Dess upprättelse kom emellertid. När kannan på 1940-talet inköptes i en större antikvitetshandel i Stockholm, stod den i ett mångdubbelt högre pris, och nu är den tack vare disponent och fru Gunnar Björkman en värdefull och uppskattad pjäs i Nordiska museets silversamling.

SNIBBSKÅLEN FRÅN STORA DALA

av Bo Lagercrantz

*Din skål,
Min skål,
Alla vackra flickors skål.*

Den gamla ramsan är blott alltför välkänd som ett slitstarkt bravurnummer bland utlänningar som vill uppvisa kunskaper i svenska. Men den är långtifrån en sentida uppfinning av någon ambitiös sverigeturist. Den har faktiskt månghundraårig hävd i vårt land. Den varierades titt och tätt redan av stormaktstidens skalder och längre fram också av Bellman.

Varför har det gamla rimmet varit så populärt utomlands, långt efter det att vi själva tröttnat på det? Naturligtvis därför att den illustrerar våra besynnerliga skålriter som alltid väckt utlänningarnas förundran.

Om dem finns mycket att säga. Varför säger vi just *Skål*, när vi lyfter glaset och blickar vår bordsdam djupt in i ögonen? Det är